

КАРАСЬ Ганна

доктор мистецтвознавства,

*професор кафедри методики музичного виховання та диригування
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»*

ТВОРЧІСТЬ РІХАРДА ВАГНЕРА У РЕЦЕПЦІЇ ІРИ МАЛАНЮК (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ СПІВАЧКИ)

Творчість видатного німецького композитора Ріхарда Вагнера (1813–1883) тісно пов'язана з історичною долею Німеччини, а його філософсько-ідейні та естетичні погляди зазнавали впливу відомих мислителів Л. Фейєрбаха, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, письменника і музиканта Е. Гофмана, релігійного містицизму. Б. Левік підкреслює: «Творчість Вагнера при всіх зв'язках з національними традиціями минулого виросла на ґрунті німецького романтизму з його інтересом до народних оповідей, до образів середньовіччя, до фантастики, з його культом природи» [2, с. 17]. Психічний склад німецької нації, притаманне їй абстрактне мислення, узагальнено-філософське осмислення дійсності, зумовили музичну сферу Німеччини. Реформаторська музична драма, яку запропонував Р. Вагнер, стала «закономірним і важливим етапом в розвитку і взаємопроникненні симфонізму бетховенського плану, програмного романтичного симфонізму і симфонізованого музичного театру» [2, с. 21]. Новаторство композитора полягало в тому, що опера перестала бути концертом, а стала драмою, яка розкривається в музиці. Синтез музики і драми, синтез мистецтв Р. Вагнера відкрив нові шляхи оперного мистецтва, у т. ч. щодо голосу, який композитор трактував як інструмент.

Зустріч з Р. Вагнером перевернула життя і погляди музичного теоретика Юліуса Гея (1832–1909), який став реформатором німецького вокального мистецтва. Він написав оригінальну велику вокально-педагогічну працю в дусі вчення Вагнера «Німецька школа співу» («Deutscher Gesangsunterricht») (1886) [1], яка не втратила своєї актуальності до наших днів. Саме Ю. Гей на запрошення короля Людвіга II став основним вокальним консультантом на першій байройтській постановці «Перстня Нібелунгів» і першим учителем співу музичної школи, створеної за проектом Вагнера в 1867 р. У листі до Ф. Ліста Вагнер писав: «Це поема мого життя, всього, чим я є і що відчуваю», а Ф. Ніцше у праці «Народження трагедії» (1871) назвав створення і виконання Вагнерівської тетралогії однією з найважливіших подій в історії розвитку цивілізації [Цит. за: 3, с. 266]. Р. Вагнер рішуче відкинув стиль італійського *bel canto*, що вирізняється легкістю і красою звучання, бездоганною кантиленою (наспівністю), витонченістю і віртуозністю, та вимагав надсильного звуковидобування і значної витривалості. Саме для його опер були потрібні три види голосів: героїчний тенор, драматичні сопрано та бас-баритон. Великий вагнерівський оркестр (місцями понад сто осіб з потужною мідною групою) вимагав дуже сильних та міцних голосів. Лібрето для своїх опер Вагнер писав сам. Вони були надзвичайно експресивними та драматичними. Композитору належить введення нових вокальних форм: монологів, розповідей, діалогів, що призвело до декламаційного співу.

У 1876 р. відбулось відкриття у Байройті театру Р. Вагнера, в якому до наших днів відбуваються оперні фестивалі та вагнерівські вечори. На одному з них засвітилась й українська зірка – мецо-сопрано Іра Маланюк (1919–2009). Одна із найвизначніших співачок-«вагнеристок» другої половини ХХ ст., солістка Віденської та Мюнхенської державних опер, оперних театрів Австрії, Німеччини, Швейцарії, вона гастролювала на провідних оперних сценах Європи та Америки, і зуміла поєднати у своїй виконавській творчості обидва напрями – італійське *bel canto* і вагнерівський вокальний стиль, який потребував величезної сили голосу і витривалості. Саме непередбачувана участь у байройтському фестивалі 1951-го року принесла Ірі Маланюк визнання і відкрила двері у високе оперне мистецтво. Відкриття фестивалю тетралогією «Перстень Нібелунгів» під керівництво маестро Герберта фон Караяна було під загрозою. Виконавиця партії богині Фріки захворіла, за три години до вистави необхідно було знайти заміну. Молода співачка Іра Маланюк, яка в цей час перебувала у Байройті, погодилась на умовляння диригента і виконала партію, яку вивчила за три години до початку вистави. Преса писала, що співачка «незважаючи на вимушений і непередбачуваний виступ, проявила свої видатні вокальні якості» [3, с. 132]. Цей успіх зумовив близьке знайомство і співпрацю співачки з родиною Вагнера, зокрема, його онуками Вольфгангом та Віляндом, запрошення Гербертом фон Караяном у подальші вагнерівські фестивалі. Іра Маланюк наголошувала, що саме «праця з Віляндом Вагнером привела мене до великих успіхів <...> багато років ми були хорошими колегами і не тільки. Співзвучність наших душ поєднала нас у великій дружбі» [3, с. 134–135].

Шлях до цього визнання не був легким і романтичним. Народившись у Станіславові (нині – Івано-Франківськ) у патріотичній родині, Іра, як і її тітка Соломія Крушельницька, мріяла стати співачкою. До речі, Соломія була першою інтерпретаторкою Вагнера в Італії. Перші кроки на сцені Іра робить в рідному місті, згодом їздить на лекції до знаменитого баса Адама Дідура до Львова, який власне і відкрив для молоді співачки музику Р. Вагнера [3, с. 31]. На сцені Львівської опери у 1939 році вона успішно дебютує в ролі Амнеріс, отримує запрошення до Варшавської опери. Однак, початок Другої світової війни зруйнував її плани. Під час війни Іра Маланюк виступає у Львівській опері, а в 1944-му виїжджає до Відня до знаменитого педагога, колишньої вагнерівської співачки, професора Анни Бар-Мільденбург. Саме з нею Іра осягає партії в операх Вагнера, які стануть основою її сценічного репертуару. Навчання давалося не легко. Співачка згадувала: «Я була у відчаї, бо німецьку мову Вагнера просто не могла зрозуміти. Мільденбург на це лише зауважила: «Дитино моя, якби ти знала, скільки німецьких виконавців ціле життя співають Вагнера – і не розуміють жодного слова!» [3, с. 58]. Іра хотіла осягнути цю складну музику, вона наполегливо студіювала і врешті-решт досягла успіху.

В оперному репертуарі Іри Маланюк було одинадцять партій у дев'яти операх Ріхарда Вагнера: Фріка («Золото Рейну»), Фріка («Валькірія»), Вальтраута, Норна («Загибель богів»), Мері («Літаючий голландець»), Ортруда («Лоенгрін»), Магдалена («Нюрнберзькі майстерзінгери»), Дівчина-квіт, Кундрі («Парсіфаль»), Венера («Тангойзер»), Бренгена («Трістан і Ізольда»).

Першими були партії Венери («Тангойзер») та Магдалени («Нюрнберзькі майстерзінгери») в оперному театрі Цюріха (Швейцарія) у 1948-му році. Як писала тодішня преса, це було нестандартне та індивідуальне виконання [Цит. за: 4, с. 37]. Наступного року Іра співає у «Парсіфалі» і «Нюрнберзьких майстерзінгерах» під керівництвом знаменитого диригента Ганса Кнаппертсбуша на оперному фестивалі у Цюріху, а на відкритті сезону виступає в «Лоенгріні». Преса підкреслювала продуманість мистецького втілення Ірою Маланюк ролі зрадливої Ортруди, «в єдності з повною віддачею свого прекрасного <...> меццо-сопрано», наголошувала, що вона так «осягнула у цій так величній вокально жіночій постаті цю переможну драматичну дію, яку Вагнер собі від неї обіцяв» [Цит. за: 4, с. 44]. В останньому для Іри Маланюк сезоні у Цюріху вона бере участь у прем'єрі «Трістана і Ізольди» у партії Бренгени, про яку давно мріяла. «Tages-Anzeiger» від 7 лютого 1952 року називає її «найшляхотнішою появою в теперішньому ансамблі» [Цит. за: 4, с. 72]. Весною того ж року співачка бере участь у гастролях байройтського театру в опері «Сан Карло» в Неаполі. Це була перша постановка «Золота Рейну» та «Валькірії» в цьому театрі: Вольфганг Вагнер відповідав за організаційні справи, Вілянд Вагнер виступав як режисер, диригентом був Ганс Кнаппертсбуш, у товаристві всесвітньовідомих вагнерівських виконавців – Іра Маланюк в ролі Фріки.

Як підкреслює дослідниця творчості Іри Маланюк Стефанія Павлишин, «брати Вагнери підтримували з нею постійний зв'язок, не тільки принагідними поздоровленнями, але й конкретними пропозиціями» [4, с. 75]. Співачка бере участь в байройтських фестивалях (у 1952 р. – відповідальна партія Бренгене в «Трістані і Ізольді» під керуванням Караяна, постановка Вілянда Вагнера; у 1953 р. – партії Фріки і Бренгене, під керуванням Євгена Йохума), гастроліє в опері «Колон» в Буенос-Айресі (1952 р. Аргентина).

Як солістка Мюнхенської Державної опери (від 1952 р.) Іра Маланюк виконує провідні партії в операх Р. Вагнера: Венера («Тангойзер»), Магдалена («Нюрнберзькі майстерзінгери»), Бренгене («Трістан і Ізольда») і характеризується в музичному світі як визнана вагнеристка. У 1953-му році вона бере участь у виконанні вагнерівської тетралогії у залі Римського радіо (Форо Італіко на замовлення RAI Риму) під керуванням Вільгельма Фуртвенглера, виступає у мюнхенському фестивалі в ролі Бренгене («Трістан і Ізольда») під керуванням Г. Кнаппертсбуша; у 1954-му – співає Бренгену в Неаполі під керуванням американського диригента Артура Родзінського, гастроліє в Португалії і нарешті виступає на сцені, яка є мрією всіх співаків – Міланської «La Scala». Вона виконує тут партії Вальтраути і Норни в останній частині тетралогії Вагнера – «Загибель богів». У 1954-му році Іра Маланюк виступає у Страсбурзькому театрі в ролі Бренгене («Трістан і Ізольда») перед королевою Бельгії Єлизаветою. Цю ж партію вона виконує у 1955-му році під час інтернаціонального оперного сезону в Монте Карло. З 1956-го року Іра Маланюк підписує контракт з Віденською державною оперою і з того часу є солісткою двох провідних оперних театрів у Мюнхені та Відні. У 1957-му році Іра Маланюк отримала від Баварського Міністерства культури почесне звання «Kammersängerin», що було офіційним визнанням заслуг співачки. Через 16 років такий же титул їй надасть австрійський уряд (1973 р.). До 1968 року Іра Маланюк

була у штаті Віденської та Мюнхенської державних опер і завжди у її оперному репертуарі були вагнерівські партії.

Українська співачка сприяла широкому пропагуванню творчості Р. Вагнера, адже радіотрансляції опер байройтського фестивалю у 1950-х роках здійснювалися на всі континенти світу, передачі велися чотирма мовами: німецькою, англійською, французькою та італійською, охоплюючи біля 200 мільйонів слухачів. Виконання вагнерівської тетралогії у залі Римського радіо (Форо Італіко на замовлення RAI Риму, 1953 р.) під керуванням В. Фуртвенглера давало можливість через єдиний на той час вид масової комунікації (радіо) донести його до широкого кола слухачів світу.

Іра Маланюк здійснила звукозаписи опер Р. Вагнера із провідними симфонічними оркестрами під керуванням видатних диригентів. «Золото Рейну» записано в Лондоні із Віденським симфонічним оркестром (диригент Джордж Шольті, фірма «Десса»), «Золото Рейну», «Валькірія» та «Загибель богів» записано в Байройті (1953) з Байройтським фестивальним оркестром (диригент Клеменс Краус). Оперу «Нюрнберзькі мейстерзінгери» записано двічі у Байройті з Байройтським фестивальним оркестром (диригент Герберт фон Караян, фірма «Columbia», 1951; і вдруге – у 1981 р. з диригентом Г. Кнаппертсбушем, фірма «Melodram»). Двічі здійснено записи опери «Трістан і Ізольда» – з Байройтським фестивальним оркестром (диригент Герберт фон Караян, 1952; диригент Євген Йохум, 1953).

Підсумовуючи зазначимо, що велика невтомна праця української співачки Іри Маланюк, у т. ч. над оперним репертуаром Р. Вагнера, принесла їй визнання і збагатила вокальну «вагнеріану» неповторними трактуваннями жіночих образів. Багатогранна і сильна особистість, творча виконавиця з унікально насиченим голосом, драматичним талантом, жіночою красою назавжди залишиться в історії оперного мистецтва.

Література

1. Гей Ю. Немецкая школа пения: учеб. пособие / перевод А. И. Игнатович, науч. ред. М. Г. Людько. Санкт-Петербург: Изд-во «Лань»; Из-во «ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2014. 328 с.: ноты.
2. Левик Б. Рихард Вагнер / Борис Левик. М.: Музыка, 1978. 447 с.
3. Маланюк І. Голос серця. Автобіографія співачки / Іра Маланюк. Львів: «Collegium musicum» Львівського Товариства Ріхарда Вагнера, 2001. 306 с.
4. Павлишин С. Історія однієї кар'єри. 2-е вид. доповн. / Стефанія Павлишин. Львів: Ліга-Прес, 2012. 190 с.